

Байлов Антон Володимирович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківський національний університет внутрішніх справ

Ліщина Ельвіра Сергіївна

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківський національний університет внутрішніх справ

Байлов Антон Владимирович

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры уголовного права и криминологии факультета подготовки специалистов для подразделений следствия

Харьковский национальный университет внутренних дел

Лищина Эльвира Сергеевна

курсант факультета подготовки специалистов для подразделений следствия Харьковский национальный университет внутренних дел

Bailov A. V.

candidate of law sciences, associate professor of criminal law and criminology chair of the faculty of training specialists for investigative units, associate professor Kharkiv National University of Internal Affairs

Lishchyna E. S.

cadet of the faculty of training specialists for investigative units Kharkiv National University of Internal Affairs

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА УМИСНЕ ВБИВСТВО МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ**

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА
УМЫШЛЕННОЕ УБИЙСТВО МАТЕРЬЮ СВОЕГО НОВОРОЖДЕННОГО
РЕБЕНКА**

**URGENT ISSUES OF CRIMINAL LIABILITY FOR THE MURDER
OF A NEWBORN BABY BY THE MOTHER**

Анотація: Проаналізовано ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторони умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини, представлені тлумачення термінів «новонароджений», «під час пологів», «після пологів», запропонована нова редакція статті 117 Кримінального кодексу України.

Ключові слова: умисне вбивство; психофізіологічний стан; вбивство матір'ю своєї дитини; новонароджений; умисел, обумовлений пологами.

Аннотация: Проанализированы признаки объективной и субъективной стороны умышленного убийства матерью своего новорожденного ребенка, представлены толкования терминов «новорожденный», «во время родов», «сразу после родов», предложена новая редакция статьи 117 Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: умышленное убийство; психофизиологическое состояние; убийство матерью своего ребенка; новорожденный; умысел, обусловленный родами.

Summary: The features of the objective and subjective sides of the murder of a newborn baby by the mother are analyzed; interpretation of the terms «newborn», «at birth», «postpartum» is provided; new version of the Art. 117 of the Criminal Code of Ukraine is offered.

Key words: murder; psychophysiological state; killing of a baby by the mother; newborn; intent due to childbirth.

Відповідно до ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Кожен має невід'ємне право на життя, якого ніхто не може бути свавільно позбавлений (стаття 27 Конституції України). Конвенція про права дитини покладає на державучасниць цієї Конвенції обов'язок захищати дітей від будь-яких обмежень їхніх прав та свобод. На жаль, у наш час існує таке явище, як вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини. Це обумовлюється багатьма причинами, деякі з них мають заздалегідь запланований характер, наприклад, батьки не бажали народження дитини, але вчасно не здійснили штучне переривання вагітності, у свою чергу, існують випадки, коли матір убиває свою новонароджену дитину внаслідок психічних розладів, які обумовлені пологами, при цьому умисел у неї виникає раптово. Звісно, що відповідальність у наведених випадках повинна бути диференційованою. Аналіз норми, що передбачає відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (стаття 117 Кримінального кодексу України), дає підстави дійти висновку, що у першому і другому наведеному прикладі жінка буде підлягати кримінальній відповідальності за цією статтею. Постає питання, у чому тоді проявляється привілейований характер даної норми? Лише у тому, що потерпілим від злочину повинна бути новонароджена дитина? Хоча у той же час в багатьох нормах Кримінального кодексу злочини, що передбачають відповідальність за посягання на права та свободи малолітнього, мають обтяжуючий та особливо обтяжуючий характер. Тому аналіз судової та досудової практики дає підстави дійти висновку про складнощі у процесі кваліфікації даної категорії злочинів, існує необхідність подальшого вдосконалення цієї норми на підставі всебічного наукового дослідження проблеми кримінальної відповідальності за посягання матір'ю на життя своєї новонародженої дитини.

Слід зазначити, що кримінально-правовому аналізу цього злочину значну увагу приділяли такі вчені, як М. К. Аніянц, М. І. Бажанов, А. В. Байлов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. В. Бородин, В. К. Гришук, Т. В. Кондрашова, М. Й. Коржанський, А. М. Красиков, В. М. Куц, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, Л. А. Остапенко, Т. А. Павленко, А. А. Піонтовський, О. М. Попов, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. М. Трубников, В. І. Ткаченко, А. Н. Трайнін, Т. Г. Шавгу-

лідзе, М. Д. Шаргородський, Л. І. Шеховцова та ін.

Безпосередньо питанням кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 117 Кримінального кодексу України, присвячені дисертаційні роботи О. В. Шевченко та О. Л. Старко.

Стаття 117 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів. Тобто об'єктом даного злочину є життя новонародженої дитини. Суб'єкт є спеціальним — матір своєї новонародженої дитини. У свою чергу, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, що передбачає умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, є час вчинення, а саме під час пологів або відразу після пологів.

Потерпілим від злочину, що розглядається, є новонароджена дитина. Беручи до уваги чинну редакцію даної норми, важливим є з'ясування того, яка дитина вважається новонародженою. Так, Т. А. Павленко у своїй науковій статті, проаналізувавши нормативно-правові акти у сфері медичного обслуговування, виходячи з категорій новонародженості, дійшла висновку щодо тлумачення терміна «новонароджений» до наступного: (а) у педіатрії — це період до 28 діб (пізній неонатальний період, що починається після 7-ми повних діб життя (з 169-ї години) до закінчення 28 діб життя); (б) в акушерстві — це період до 7-ми діб (так званий перинатальний період або ранній неонатальний період після народження, що триває 168 годин); (в) у судовій медицині — це 24 години» [1, с. 159]. Згідно з Інструкцією з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвнонародженості новонародженим є живонароджена дитина, яка народилася або вилучена з організму матері після повного 22-го тижня вагітності (з 154 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу) [2]. Ці часові проміжки є важливим фактором визначення моменту, з якого дитина вважається новонародженою.

У науці кримінального права велику увагу наковці приділяють тлумаченню терміна «під час пологів», оскільки прийнято виділяти три пологових періоди. Перший період — розкриття шийки, другий період — вигнання плода чи народження, третій період — послідовий або післяпологовий, протягом якого відбувається відокремлення плаценти від стінок матки та вигнання посліду [3, с. 180–183]. Існують дискусії щодо визначення терміна «під час пологів». Так, на думку А. М.

Красикова, початковим моментом життя людини є момент, коли констатується повне вигнання або вилучення продукту зачаття з організму вагітної, тобто коли плід відокремився від утроби матері, за винятком пуповини, яка не перерізана, і плід має дихання або серцебиття, спостерігаються пульсація пуповини або довільні рухи мускулатури [4, с. 9–10]. Вважаємо наведену думку не повністю обґрунтованою, адже завдати шкоди можливо і під час пологів, коли з'явилася лише частина тіла і процес пологів ще не завершився. Дана позиція викладена і у роботі А. А. Піонтковського, котрий зазначає, що дітовбивством слід визнавати не лише вбивство новонародженого після відділення плода від утроби матері і початку самостійного життя дитини, але й вбивство, вчинене під час пологів, коли дитина, яка народжується, ще не почала самостійного позаутробного життя [5, с. 22]. О. Л. Старко теж вважає, що момент появи будь-якої частини тіла дитини з утроби матері, коли з'являється об'єктивна можливість впливу на тіло дитини, є початковим моментом життя в кримінально-правовому розумінні [6, с. 9]. Така точка зору є найбільш обґрунтованою, і тому під терміном «під час пологів» слід розуміти час, коли вже будь-яка частина тіла дитини з'явилася назовні, що дає можливість механічно впливати на неї.

Разом з тим, вважаємо за необхідне проаналізувати термін «одразу після пологів». Деякі науковці дотримуються думки, що цей проміжок часу є нетривалим і співпадає з медичним визначенням новонародженості та дорівнює одній добі [7, с. 137]. О. Л. Старко у своєму дисертаційному дослідженні «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження)» доходить висновку, що термін «під час пологів» слід тлумачити як проміжок, який триває не з моменту початку пологового процесу, а з моменту початку кримінально-правової охорони життя дитини до завершення післяпологового періоду, а термін моменту «відразу після пологів», на думку авторки, підлягає визначенню в кожному конкретному випадку [6, с. 10]. О. М. Попов вважає, що більш слушно під терміном «відразу після пологів» розуміти проміжок часу, який співпадає з раннім післяпологовим періодом — від 2 до 4 годин після відокремлення посліду [8, с. 34]. Е. К. Айламазян у своєму підручнику «Акушерство: учебник для медицинских ВУЗов» зазначає, що післяпологовий період починається від моменту народження плаценти і триває 6–8 тижнів [9, с. 175]. О. В. Шевченко вважає за доцільне

брати до уваги не часові проміжки, а саме психофізіологічний стан матері, який і обумовлює зниження ступеня суспільної небезпечності цього злочину, а за допомогою часових проміжків визначити, протягом якого часу з моменту народження дитини можна вчинити даний злочин, і зазначає, що необхідно у диспозиції статті 117 Кримінального кодексу України вказати максимальний період можливості вчинення злочину, а саме до 28 діб [10, с. 89]. Л. І. Шеховцова у своїй роботі пропонує таку редакцію вищезазначеної статті: «Вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини з умислом, що виник раптово, під час пологів або відразу після пологів, тобто до закінчення однієї доби після народження дитини, якщо мати страждала на тимчасовий психічний розлад, викликаний пологами та який послаблює здатність матері усвідомлювати свої дії та керувати ними» [11, с. 177]. Підтримуємо думку О. В. Шевченко і погоджуємося з тим, що для кваліфікації цього діяння необхідним є встановлення саме психофізіологічного стану жінки, котрий може тривати досить довго, тому вважаємо недоцільним використання терміна «одразу після пологів» і пропонуємо видалити його з редакції чинної норми.

Вважаємо за доцільне звернути увагу на ознаки суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 117 Кримінального кодексу України, а саме на емоційний стан, перебуваючи в якому, жінка вчиняє умисне вбивство своєї новонародженої дитини. Саме ця ознака (емоційний стан) була визначальною при кваліфікації злочину, що досліджується, у роз'ясненнях Пленуму Верховного Суду України до 2003 року. Так, відповідно до п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 квітня 1994 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я людини», яка втратила чинність, було зазначено: «Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини слід кваліфікувати за ст. 96 КК України (ст. 117 КК), якщо воно вчинено за наявності особливого психічного і фізичного стану жінки, який знижує її спроможність керувати своїми діями під час пологів або одразу після них» [12, с. 106]. Цю позицію займає більшість вчених, які досліджували злочин, передбачений ст. 117 Кримінального кодексу України, адже саме наявність у жінки спеціального психофізіологічного стану сприяє тому, що вона не може повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними, і як вже вище зазначалося, цей стан може тривати до 8 тижнів. М. К. Аніянц вважав, що психічний та фізичний стан матері під час пологів, котрий

послаблює її здатність керувати своїми діями, є основною причиною визнання дітовбивства менш небезпечним видом вбивства [13, с. 129]. А. М. Красиков стверджував, що жінка під час фізіологічних пологів зазнає особливих болісних психофізичних страждань, і тому таке вбивство повинно визнаватися привілейованим [14, с. 96]. Під час пологів жінка може усвідомлювати зовнішню сторону ситуації, але розгубленість, страх, больові відчуття, стан високої нервово-психічної напруженості, тимчасові розлади мислення та деякі особистісні риси можуть викликати фрагментарне усвідомлення власних дій [10]. У свою чергу, Е. Бльолер та Е. Крайпелін (E. Bleuler, E. Kraepelin) наголошували на тому, що власне післяпологові психози — клінічна реальність, але вказували, що комплекс ендокринних, соціальних та психологічних стресів пологового акту викликає латентні психози в жінок із певною схильністю. У тих випадках, коли вбивство дитини вчиняється матір'ю після пологів або через кілька місяців після них, швидше за все, йдеться про «психоз виснаження», під час якого більш важливими факторами, аніж ендогенний радикал, є фактори фізичного і психічного виснаження та стрес оточуючої обстановки на фоні гормонального дисбалансу [15, с. 83]. Також внаслідок пологів у жінки може виникати транзиторна післяпологова депресія, що обумовлюється патофізіологічними змінами, котра може тривати протягом декількох місяців. Діагноз післяпологової депресії визначається, якщо породіллі мають різко знижений рівень фізичної активності, апатію, анорексію, безсоння або сонливість, надмірний смуток протягом більше ніж кількох тижнів після пологів, такі жінки звичайно є нездатними здійснювати догляд за новонародженим [3, с. 461]. У деяких випадках захворювання може прогресувати у тяжку депресію або психоз, для лікування жінки її ізолюють у спеціальну установу. Протікання пологового та післяпологового стресу супроводжується певними елементами дезорганізації поведінки, наявністю реакції розгубленості, разом з тим жінки-дітовбивці виконують цілеспрямовані дії, наслідком яких є заподіяння смерті дитині та приховування вчиненого злочину [10]. Тобто спеціально обумовлений пологамі психофізіологічний стан може тривати упродовж певного періоду після пологів, який чітко не зазначений в жодному нормативно-правовому акті, а це пояснюється тим, що організм окремої людини по-різному реагує на будь-які подразники.

Заслуговує на увагу позиція О. В. Шевченко, яка констатує, що для кваліфікації

умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину повинен бути психофізіологічний стан жінки, обумовлений пологамі. Але, О. В. Шевченко пропонує вести часовий проміжок вчинення злочину, передбаченого ст. 117 Кримінального кодексу України, а саме встановити максимальну межу до 28 діб життя дитини. На нашу думку, ці висновки є передчасними, оскільки психофізіологічний стан може тривати до 8 тижнів, а інколи і більше у разі ненадання жінці відповідної допомоги. У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне не встановлювати максимальні часові межі для даного злочину, адже навіть 8 тижнів дорівнюють 56 добам. І у разі наявності у жінки психофізіологічного стану більш ніж 28 діб, її дії необхідно кваліфікувати за п. 2 ч. 2 ст. 115 Кримінального кодексу України (умисне вбивство малолітньої дитини).

Вищезазначені науковці у запропонованих ними нових редакціях ст. 117 Кримінального кодексу України пропонують встановити обов'язкову ознаку суб'єктивної сторони — емоційний стан, а саме психічний стан жінки, викликаний пологамі, але у той же час зазначають, що вбивство повинно бути здійснене під час пологів або одразу після пологів. Як вже було встановлено, зазначений стан може тривати протягом тривалого часу, а тому передбачати у вищезазначеній статті термін «під час пологів або одразу після пологів» є недоречним.

Окрім того, слід акцентувати увагу на пропозиції Т. А. Павленко викласти диспозицію ст. 117 Кримінального кодексу України у такій редакції: «Умисне вбивство матір'ю дитини, яку вона виношує, у період понад 22 тижні вагітності, під час пологів або безпосередньо після них, вчинене під впливом особливого психоемоційного стану, викликаного пологамі, та за умови, що умисел виник раптово, під впливом зазначеного стану» [1, с. 163]. Тобто автор пропонує встановити захист плода від протиправних посягань, хоча у той же час вона відстоює позицію, що даний злочин слід відносити до привілейованого лише за умови встановлення у жінки психічного розладу, викликаного пологамі. Постає питання: чому слід вважати вбивство матір'ю дитини, котру вона виношує, у період понад 22 тижні, привілейованим? Стосовно цього питання автор зазначає, що не є доцільним виділяти даний склад в окрему норму, бо вважає, що виникне зайве ускладнення побудови законодавства. Отже, автор не передбачає у цьому випадку жодних умов, котрі повинні були

пом'якшувати покарання і визнавати даний злочин привілейованим, адже жінка не перебуває в особливому психоемоційному стані. Звісно охорона ненародженої дитини, тобто плода дуже важлива, але норми, які б передбачали його кримінально-правову охорону, повинні міститись окремо. Тому вважаємо недоречним передбачати відповідальність за посягання на плід людини за ст. 117 Кримінального кодексу України.

Варто погодитись з вченими (зокрема, з Л. І. Шеховцовою), які пропонують зазначити у ст. 117 Кримінального кодексу України момент виникнення у матері умислу на вбивство своєї новонародженої дитини, а саме вказати, що цей умисел повинен бути таким, що виник раптово.

Таким чином, вищевикладене дає підстави дійти висновку, що чинне кримінальне законодавство потребує змін, у зв'язку з чим пропонуємо внести зміни до ст. 117 КК і викласти її у такій редакції:

«Стаття 117. Умисне вбивство матір'ю своєї дитини

Умисне вбивство матір'ю своєї дитини з умислом, що виник раптово, якщо при цьому вона перебуває у психофізіологічного стані, обумовленому пологами, —

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк».

Література:

1. Павленко Т. А. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини / Т. А. Павленко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО». — Харків, 2011. — № 17. — С. 157–164.

2. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 р. № 179 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>. — Заголовок з екрану.

3. Запорожан В. М. Акушерство і гінекологія : підручник. У 2-х т. Т. 1 / В. М. Запорожан, М. Р. Цегельський, Н. М. Рожковська. — Одеса : Одес. держ. мед. ун-т, 2005. — 472 с.

4. Красиков А. Н. Уголовно-правовая охрана прав и свобод человека в России / А. Н. Красиков ; Саратовская государственная академия права. — Саратов : Полиграфист, 1996. — 211 с.

5. Курс советского уголовного права : в 6 т. / Институт государства и права АН СССР. Т. 5 : Преступления против личности, ее прав. Хозяйственные преступления : часть Особенная / А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, Г. Л. Кригер. — М. : Наука, 1971. — 571 с.

6. Старко О. Л. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. Л. Старко. — Київ, 2007. — 22 с.

7. Кондрашова Т. В. Проблемы уголовной ответственности за преступления против жизни,

здоровья, половой свободы и половой неприкосновенности / Т. В. Кондрашова. — Екатеринбург : Гуманитарный университет, 2000. — 384 с.

8. Попов А. Н. Преступления против личности при смягчающих обстоятельствах / А. Н. Попов. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. — 463 с.

9. Айламазян Э. К. Акушерство : учебник для медицинских ВУЗов / Э. К. Айламазян. — 4-е изд. доп. — СПб. : СпецЛит, 2003. — 528 с.

10. Шевченко О. В. Кримінальна відповідальність за вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шевченко Ольга Вікторівна. — Х., 2011. — 216 с.

11. Шеховцова Л. І. Стаття 117 Кримінального кодексу України: особливості кваліфікації / Л. І. Шеховцова // Вісник Запорізького національного університету. — 2009. — № 1. — С. 174–178.

12. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України: У 2-х частинах. Ч. 2 / відп. ред. В. Бойко. — К. : Українська Правнича Фундація, 1995. — 410 с.

13. Анианц М. К. Ответственность за преступления против жизни по действующему законодательству союзных республик / М. К. Анианц. — М. : Юрид. лит., 1964. — 211 с.

14. Красиков А. Н. Ответственность за убийство по российскому уголовному праву / А. Н. Красиков. — Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1999. — 123 с.

15. Криминальная агрессия женщин с психическими расстройствами / Т. Б. Дмитриева, К. Л. Иммерман, М. А. Качаева, Л. В. Ромасенко. — М. : Медицина, 2003. — 248 с.

References:

1. Pavlenko T. A. Kryminalna vidpovidalnist za vbyvstvo matir'yu svoeyi novonarodzhenoj dytyny / T. A. Pavlenko // Zbirnyk naukovykh prac' Xarkivskogo nacionalnogo pedagogichnogo universytetu imeni G. S. Skovorody «PRAVO». – Xarkiv, 2011. – 17. – S. 157–164.
2. Instrukciya z vyznachennya kryteriyiv perynatalnogo periodu, zhyvonarodzhivosti ta mertvonarodzhivosti, zatverdzhena nakazom Ministerstva oxorony zdorov'ya Ukrainy vid 29.03.2006 r. 179 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon.rada.gov.ua/>. – Zagolovok z ekranu.
3. Zaporozhan V. M. Akusherstvo i ginekologiya : pidruchnyk. U 2-x t. T. 1 / V. M. Zaporozhan, M. R. Cegelskyj, N. M. Rozhkovska. – Odesa : Odes. derzh. med. un-t, 2005. – 472 s.
4. Krasnykov A. N. Ugolovno-pravovaya oxrana prav y svobod cheloveka v Rossyy / A. N. Krasnykov ; Saratovskaya gosudarstvennaya akademiya prava. – Saratov : Polygrafyst, 1996. – 211 s.
5. Kurs sovetskogo ugolovnogo prava : v 6 t. / Ynstytut gosudarstva y prava AN SSSRT. T. 5 : Prestupleniya protiv lychnosti, ee prav. Khoz'yajstvennye prestupleniya : chast' Osobennaya / A. A. Pyontkovskiy, P. S. Romashkyn, G. L. Kryger. – M. : Nauka, 1971. – 571 s.
6. Starko O. L. Umysne vbyvstvo matir'yu svoeyi novonarodzhenoj dytyny (kryminalno-pravove ta kryminologichne doslidzhennya): avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk : specz. 12.00.08 «Kryminalne pravo ta kryminologiya; kryminalno-vykonavche pravo» / O. L. Starko. – Kyiv, 2007. – 22 s.
7. Kondrashova T. V. Problemi ugolovnoj otvetstvennosti za prestupleniya protiv zhyzny, zdorovya, polovoj svobodi y polovoj neprykosnovennosti / T. V. Kondrashova. – Ekaterynburg : Gumanytarnij unyversytet, 2000. – 384 s.
8. Popov A. N. Prestupleniya protiv lychnosti pry smyagchayushhykh obstoyatelstvax / A. N. Popov. – SPb. : Yurydycheskij centr Press, 2001. – 463 s.
9. Ajlamazyan E. K. Akusherstvo : uchebnyk dlya medycynskyx VUZov / E. K. Ajlamazyan. – 4-e yzd. dop. – SPb. : SpeczLyt, 2003. – 528 s.
10. Shevchenko O. V. Kryminalna vidpovidalnist za vbyvstvo matir'yu svoeyi novonarodzhenoj dytyny : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / Shevchenko Olga Viktorivna. – X., 2011. – 216 s.
11. Shexovcova L. I. Stat'ya 117 Kryminalnogo kodeksu Ukrainy: osoblyvosti kvalifikaciyi / L. I. Shexovcova // Visnyk Zaporizkogo nacionalnogo universytetu. – 2009. – 1. – S. 174–178.
12. Zbirnyk postanov Plenumu Verxovnogo Sudu Ukrainy: U 2-x chastynax. Ch. 2 / vidp. red. V. Bojko. – K. : Ukrainyska Pravnycha Fundaciya, 1995. – 410 s.
13. Anyyancz M. K. Otvetstvennost za prestupleniya protiv zhyzny po dejstvuyushhemu zakonodatelstvu soyuznyx respublik / M. K. Anyyancz. – M. : Yuryd. lyt., 1964. – 211 s.
14. Krasnykov A. N. Otvetstvennost za ubyjstvo po rossyjskomu ugolovnomu pravu / A. N. Krasnykov. – Saratov : Yzd-vo Saratovsk. un-ta, 1999. – 123 s.
15. Krymynalnaya agressyva zhenshhyn s psyxycheskymy rasstrojstvamy / T. B. Dmytryeva, K. L. Ymmerman, M. A. Kachaeva, L. V. Romasenko. – M. : Medycyna, 2003. – 248 s.